

פרק נח

טעם שני - התורה תכליתה לתקן את העולם הזה

בזה הפרק אכנס לבאר השאלה הזאת (מדוע העולם הבא אינו נזכר בתורה). ועם שכבר ביארנו שאלה זאת במה שיש בו די למעיינים ויודעים להבין דבר אמת ויושר, מכל מקום לא נעלים להשיב תשובה ניצחת לשאלה זאת: (מפני) מה שלא נזכר בתורה עולם הבא בפירוש.

וזה כי אין ספק שהתורה שנתן השם יתברך היא תיקון עולם הזה - להיישיר בני אדם אל תכלית הטוב, שיהיו טובים בעולם הזה, ויהיה מציאות עולם הזה כמו שראוי להיות. לכך נתן לנו (את) התורה.

וזה כי השם יתברך ברא את העולם הזה, והעולם הזה הוא בעל חסרון בוודאי, ובו ברא יצר הרע, ונראה כאילו הבריאה חסרה וצריך להשלמה. ואין השלמת העולם (אלא) רק בתורה, שהיא מסלקת היצר הרע⁶⁹⁶, עד שאמרו (קידושין ל, ב) כי התורה היא רטייה ואספנית ליצר הרע⁶⁹⁷. ולכך נתן התורה ואמר (ויקרא כו, ג-ד): "אם בְּחַקְתִּי תֵלְכוּ... וְנִתְּתִי גִשְׁמִיכֶם בְּעָתָם)", הכל הוא לסלק הרע מן העולם, כדי שיהיה הבריאה בשלמות⁶⁹⁸. וכמו שאמרו ז"ל (שבת פח, א) שהיה כל העולם תלוי ועומד עד שנתנה תורה לישראל. ולכך הוסיף ה' ב"ששי", שהכל תלוי ועומד⁶⁹⁹ עד מתן תורה (שניתנה ביום ו' בסיון).

אבל עולם הבא - הוא בשלמות מצד עצמו, ואין בו חסרון. ואין התורה תועלת אל עולם הבא, לתקן אותו. ולכך לא נזכר עולם הבא בתורה...⁷⁰⁰

הערות - ילמד ענוים דרכו

696 הרי שהעולם הזה חסר אבל לא יתכן שהבריאה שברא ה' חסרה, אלא שהקב"ה יחד עם החיסרון של העולם הזה נתן גם תורה שהיא מאפשרת את תיקונו ובכך הבריאה שלמה.

697 קידושין ל, ב: "ת"ר: ושמתם - סם תם, נמשלה תורה כסם חיים. משל לאדם שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטייה על מכתו, ואמר לו: בני, כל זמן שהרטייה זו על מכתך, אכול מה שהנאתך ושתה מה שהנאתך, ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא, ואם אתה מעבירה (=מסיר אותה) הרי היא (=המכה) מעלה נומי; כך הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל: בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה - אין אתם נמסרים בידו..."

698 הן בשלמות מוסרית - בכיבוש יצר הרע, הן בשלמות גשמית - בברכות הגשמיות.

699 עיין שבת פח, א ובלשון רש"י בראשית א, לא.

700 מפני זה מצאנו שהנצרות דווקא דיברה רבות על עולם הבא, כיוון שאת העולם הזה לא רצו לתקן אלא להשאירו בתאוותיו, ועל כן בחרו לעסוק בעיקר בשלמות.

טעם שלישי - עולם הבא אינו נזכר בתורה כדי שלא יראה שהעבודה על מנת לקבל פרס היא דבר ראוי

ועוד (טעם נוסף מדוע לא נזכר עולם הבא בתורה), כי איך אפשר לומר שיהיה נזכר בתורה שום שכר (=שכר כלשהו, שאז יראה) כאילו אמר (הקב"ה) שיעבוד האדם (את) בוראו בשביל השכר! ודבר זה אין ראוי לומר כלל. ולפיכך לא נזכר בתורה עולם הבא, שיהיה משמע (שראוי) לעבוד השם יתברך על מנת לקבל פרס. ואין זה ראוי⁷⁰¹.

ואולי תאמר: אם כן למה נכתב בתורה שכר עולם הזה? אינו דומה לזה כלל. כי אם לא היה נותן להם התורה בעניין זה: "אם בחקותי תלכו" - לא היה ראוי שיבוא עליהם עונש, אחר שלא הזהיר קודם זה. ולכך כתיב: "אם בחקותי תלכו וגו'". ודבר זה שייך בעולם הזה, מפני כי השם יתברך ברא את האדם בעולם הזה (הרי שברא אותו עם כל הברכות של העולם הזה ושמו בגן עדן), ואחר כך (אם חוטא, ה') נוטל ממנו עולם הזה (כעונש). ואי אפשר לומר (אלא) רק כי על דעת זה קיבלו ישראל התורה (שאם לא יקיימו - יענשו בעולם הזה). ולכך יעד להם הטוב והרע, שאם לא ישמרו, יאמר להם: הלא אתם אבדתם את הטוב, כי נתתי לכם התורה על תנאי זה⁷⁰². אבל שכר עולם הבא, הלא אין האדם מאבד דבר ממה שהיה לו קודם, (אלא) אם יהיו זוכים - יהיה להם עולם הבא, ואם לא יזכו - לא יהיה להם⁷⁰³. ועל דבר זה אין צריך לקבל (אלא) רק עונש עולם הזה, שכבר נברא האדם בעולם הזה, כמו שנבראו האומות, ולמה יהיה להם עונש אף

הערות - ילמד ענוים דרכו

701 בתורה מובאים רק דברים אידיאליים ולא הדרכות של "בדיעבד". זאת בניגוד לדברי הרמב"ם באיגרת תחיית המתים שהתורה כתבה דברים בהתאם לרמת אותו הדור של יוצאי מצרים, ע"ש.

702 וזו הסיבה שבפרשת כי תבוא מוזכרים רק הארורים, על אף שלפני כן גם הוזכר כל אחד מהם גם בלשון ברכה (רש"י דברים יא, כט), מפני שהעיקר שרצה להזכיר הוא העונש, אלא שאי אפשר לקחת מהאדם מה שלא הותנה עליו מראש, ולכן התחיל בברכות להתנות עליהן ואז ממילא ניתן לתת את הקללות. הרי שהקללות עיקר התכלית בברית ועל כן רק הן הוזכרו.

703 הסבר: גם אם נתייחס לברכות ולקללות שמובאות בפרשות הברית כשכר ועונש על המצוות, ראוי לכתוב אותן ולא את השכר והעונש לעולם הבא. מדוע? מפני שהתורה כותבת את השכר והעונש לא כדי לדרבן את האדם לקיים מצוות, שהרי ראוי לעבוד את ה' גם ללא שכר, אלא כדי לקבוע את תנאי הברית, ובשל כך היא נזקקת לכתוב מהו השכר. וכיוון שהסיבה שבעבודה נכתב השכר היא כדי לאיים ולקבוע את תנאי הברית, לא שייך לעסוק אלא בדברים שכבר נמצאים בחיי האדם, שאם לא יקיים - ילקחו ממנו. אולם אם היתה התורה מזכירה את העולם הבא - מה איום יש בזה? הרי בכל מקרה עדיין לא קיבל את העולם הבא? ואם כן בוודאי לא הוזכר עולם הבא כדי לקבוע את תנאי הברית, אלא כדי לומר שראוי לעבוד את ה' בעבורו. וזה לא ראוי כנ"ל.

ובפרק נט ילך המהר"ל בדרכו של רבי יעקב ששכר מצוות בהאי עלמא ליכא. והברכות והקללות הן רק הברית, לומר לישראל שאם יעשו המצוות יגיעו להם ברכות, אבל אין זה "שכר" למצווה. משל לאדון שנתן עבודה לפועל שיבנה לו בית ויהיה שכרו אלפיים שקלים. אבל כדי שיעבוד ברצינות הוסיף לחוזה שאם יתירשל במהלך העבודה - לא יקבל ארוחת בוקר, ואם ידרזו בעבודה - יקבל גם ארוחת צהרים. הרי שהשכר הוא אלפיים השקלים, והארוחות אינן אלא כדי לזרוז.

אם עברו (על) התורה?⁷⁰⁴ לכך אמר להם: "אם בחוקותי תלכו" שעל מנת כן שיהיה להם הטוב - קיבלו גם כן עליהם עונש אם יעברו... ולא היה זה (דומה, אלא) רק כמלך שאומר שתהיה עבד לי ואתן לך שכר - דבר זה אין ראוי שיהיה נזכר בפירוש בתורה. כי ראוי לעבוד למלך גדול שלא על מנת לקבל פרס...

טעם רביעי - בתורה נכתב רק הגמול שהוא ניכר בחוש ואינו תלוי באמונה

וגם יש להשיב⁷⁰⁵, כי התורה האמיתית לא זכרה עולם הבא בתורה, בשביל דבר זה, כדי שיהיו כל דברי תורה מבוררים ניכרים לכל אדם בחוש העין - דבר שהוא יסוד התורה. ואין אתה צריך "להאמין" (בלי לראות או לחוש) דברים שהוא (צ"ל: שהם) יסוד התורה, כי ראוי אל כל שנקרא בשם "תורה". כי אם באים "להאמין" דברים שהוא (צ"ל: שהם) יסוד התורה, כל אחד יוכל לכתוב תורה ומצוות מלבו (=להמציא תורה מעצמו), ויאמר שבשכר התורה יהיו לו כך וכך לעולם הבא - דברים בלתי ידועים (=שלא ניתן להוכיחם), ולא יהיה ניכר האמת מן השקר! ולפיכך ראוי לתורה שיהיו דבריה מבוררים וניכרים לחוש העין, עד שלא תוכל לדמות לה אחד מן הדתות מכחישי ה', שרוצה לשקר, שתבטיח דברים גם כן. כמו שעושים הדתות הנ"ל: מבטיחים שכר עולם הבא - דבר בלתי מבורר ובלתי ידוע לחוש... ובשביל כך זכרה (ה) התורה הטוב הגופני, במה שהוא דבר נראה וברור. ואין ראוי להזכיר בתורה שכר רוחני - שאינו מבורר לאדם, והוא צריך להאמין. ודבר זה אין ראוי לתורה, (אלא) רק שיהיו דבריה מבוררים. כי דבר שהוא בלתי מבורר אין שם "תורה" ראוי עליה (=עליו), כיוון שכל אחד יכול לחדש דברים בלתי ידועים, ולמה ישמעו?... ואדרבא, דבר שהוא בלתי ידוע ומפורסם, אדרבא מחליש האמונה, כמו שאמרו "הרוצה לשקר - ירחיק עדותו". והתורה היא "עדות ה' נאמנה", ולא רצה להרחיק את העדות, רק לקרב את העדות, שהוא נגלה ונראה, לא עדות שאינו נגלה...

ולא נקרא דבר זה ברור, אם יאמרו שנודע לראשונים (=לדורות הראשונים) אותות ומופתים. כי אפשר לזה הכחשה: אלו אומרים: כך היה, ואחרים אומרים: לא כך היה. אבל הברור הוא כמו שיהיה למשה רבינו עליו השלום, שבכל זמן ובכל עת ובכל הדורות כאשר היו עובדים השם יתברך, שומרים תורתו - היה השם יתברך עמם, וכאשר סרו מן התורה - סר מאיתם השם יתברך, כמו שהבטיח בתורה, לא נפל דבר

הערות - ילמד ענוים דרכו

704 ובאמת כשאין מקיימים אותן הרי שבאופן טבעי העולם נשחת, כי אלו מצוות שהן בסיס הקיום בעולם הזה. וכן כתב בגבורות השם פרק סו.

705 עיין כוזרי א, קד-קט.

אחד ארצה. ודבר זה הבחנה (=הוכחה ברורה) לתורה, לא כאשר ירחיק עדותו לעולם הבא.

כי מה שיש לאומות העולם מכחישי ה' עולם הזה⁷⁰⁶ - דבר זה אין ראייה, כי מי יוכל אותו, (מ)אחר שאין ישראל זוכין לו (בגלל חטאיהם)? ואין כאן מקום זה. וכבר זכינו בדין ובטענות וראיות ברורות (בספר נצח ישראל פרק טו ופרק כ).

והנה תשובות האלו אשר אמרנו, הם גם כן תשובת מה שלא נזכר בתורה השארת הנפש אחר מות האדם. כי דרך אחד ותשובה אחת היא גם לזה.

ואין בזה ספק כלל, כי הם דברים ברורים מאוד מאוד. ועוד יתבאר.

טעם חמישי - עולם הבא כבר נברא ולכן הזכאות לחיי עולם הבא אינה נחשבת "נתינה" לצדיק

ועוד שאין להזכיר עולם הבא בתורה, לומר: 'אם בחקותי תלכו - יהיה לכם עולם הבא, ואם לא תשמרו - תהיו נאבדים מן עולם הבא', כי עולם הבא נברא כבר בששת ימי בראשית (שהרי אין כל חדש תחת השמש).⁷⁰⁷ ואין עשיית המצוות והתורה סיבה לקיומו של עולם הבא. רק הם סיבה שיהיו נאבדים מן עולם הבא שכבר נברא - אם לא ישמרו התורה. אבל שיהיה דבר זה שהם עושים התורה שיזכו לעולם הבא - דבר זה אינו כלל. אבל התורה סיבה שייתן להם ברכות אם ישמרו, ויביא הקללות אם לא ישמרו. דבר זה בוודאי עשיית המצוות סיבה לזה. כי כאשר יעשו התורה - ייתן להם הברכה, אשר לא היתה הברכה קודם בעולם⁷⁰⁸. וכן להיפך אם לא ישמרו. אבל לומר: "אם בחוקתי תלכו יהיה לכם עולם הבא", דבר שכבר היה בעולם, זה אינו (נכון)... אין צריך כלל לעשיית המצוות לעניין עולם הבא (כמבואר לעיל בפרק ה). ואף על גב כי בוודאי כאשר יוסיף במצוות יזכה על ידם יותר לעולם הבא, מכל מקום אין שייך לומר שהוא יעשה עמהם דבר בזה, שכבר נברא. ואין השם יתברך מבטיח (אלא) רק בדבר שהוא נותן, כמו ברכות וקללות, שהשם יתברך נותן אותם, אבל אין מבטיח בדבר שכבר היה...

הערות - ילמד ענוים דרכו

706 כאן בא לגעת בשאלת "רשע וטוב לו" רק ברמת הכלל, אבל ברמת הפרט אינו מדבר כאן.

707 בראשית רבה יב, י. והוא מה שאמרו "כי ביה ה' צור עולמים" עולם הזה באות ה"א ועולם הבא באות יו"ד.

708 כיוון שלכל זמן יש את הברכה שלו.

שאלות מנחות:

- ✦ המשנה אומרת: התקן עצמך בפרוודור (=בעולם הזה) כדי שתכנס לטרקלין (=לעולם הבא). משמע שהתורה באה להכניס את האדם לחיי עולם הבא! האין זה סותר את דברי המהר"ל שהתורה באה לתקן את חיי עולם הזה?
- ✦ מדוע על פי הטעם הראשון שהביא המהר"ל כאן, אומות העולם הדגישו מאוד בדתותיהן את הציפייה להישארות הנפש כגמול ולא את התיקון של חיי עולם הזה? (עיין כוזרי ג, כא) מדוע לפי הטעם השלישי אומות העולם הדגישו בדתותיהן את הציפייה להישארות הנפש? (עיין כוזרי א, קיט)
- ✦ מדוע בהסתכלות ראשונית נראה יותר לשייך את התורה אל העולם הבא?
- ✦ אם אין ראוי לעבוד את ה' בגלל השכר, מדוע נכתבו פרשות הברכות והקללות בתורה?
- ✦ האם הטעם השלישי (שהעולם הבא עדיין לא ניתן לאדם ולכן אין אי הזכאות להיכנס אליו מהווה איום) והטעם החמישי (שהעולם הבא כבר נברא ולכן אין הכנסת הצדיק אליו נחשבת נתינה) סותרים זה את זה?
- ✦ תורת הגמול מבטאת גם את התכלית של התורה, גם קובעת את תנאי הברית שבין האדם לבין האלוהים, גם מוכיחה שיש השגחה והאדם נגמל על מעשיו וגם מבטאת את הנתינה של האלוה למי שקיים מצוותיו. כיצד התשובות השונות של המהר"ל מבטאות את הזוויות השונות שיש לגמול?